

Шакун Василь Іванович,
головний науковий співробітник
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук
України; професор кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук
України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛЩЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС ВІЙНИ, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО ІНОЗЕМНОЇ ОКУПАЦІЇ

Агресивна війна російської федерації проти України розпочата у 2014 р. актуалізувала потребу дослідження відповідної тематики з метою притягнути відповідальності державу-правопорушника та осіб, причетних до злочинів, тобто відновити міжнародний правопорядок. На часі узагальнення наявного досвіду, виявлення проблем притаманних кожному з інструментів та механізмів, підбиття підсумків зусиль, що докладені у період від початку російської агресії, виробленні практичних пропозицій, які би сприяли удосконаленню, як українського та міжнародного права, у частині припинення безладу й залежності країн від «права сильного».

З початку військової агресії на території України, особливо у її активній фазі працівники Міністерства внутрішніх справ (МВС) України приймають безпосередню участь у виконанні завдань по забезпеченню державного суверенітету України та її територіальної цілісності, а також у відсічі збройній агресії проти України, беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану.

Військовий конфлікт та правовий статус його учасників регулюється актами міжнародного гуманітарного права. Нині комплекс основних правових джерел, що регулюють юридичні особливості ведення війни та нормативно-правову основу статусу людини на війні становлять: IV Гаазька конвенція 1907 і є додатком до неї Положення про закони і звичаї сухопутної війни; чотири женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та два Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р. – Протокол I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних

конфліктів; Протокол II про захист жертв збройних конфліктів міжнародного характеру. Прикро, але у чинних актах міжнародного права відсутнє пряме посилання на правовий статус поліцейських у збройному конфлікті.

Особливе місце за умов військового конфлікту має правове становище поліції. Сили правопорядку не входять до складу суб'єктів, перерахованих у Конвенціях, а отже, за нормами міжнародного гуманітарного права, не мають права на статус законного комбатанта.

Тим часом, у Декларації про поліцію 1979 р., зокрема у розділі «С», зазначено, що поліцейський продовжує виконувати свої завдання з охорони громадян і майна під час війни й ворожої окупації в інтересах цивільного населення. Тому він також не має статусу «комбатанта» та на нього не поширюються положення Третьої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, про поводження з військовополоненими (Військовополонений (англ. «prisoner of war») у міжнародному праві – це захоплений під час війни або збройного конфлікту противником комбатант або інша особа, на яких поширюється режим військового полону. Цей режим регулюється Положенням про закони та звичай сухопутної війни, що є додатком Гаазької конвенції 1907 р., та Женевської конвенцією 1949 р. Про поводження з військовополоненими, а також іншими міжнародними актами). До цивільної поліції застосовуються положення Четвертої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, про захист цивільного населення під час війни. Окупаційна влада не повинна віддавати поліцейським накази, щодо виконання завдань, крім тих, що зазначені у ст. 1 цієї частини.

Під час окупації поліцейський не повинен брати участь у заходах проти членів руху опору; брати участь у застосуванні заходів спрямованих на залучення населення до участі у військових цілях і для охорони військових об'єктів. Якщо поліцейський йде у відставку під час ворожої окупації, через те, що його змушують виконувати накази окупаційної влади, що суперечать інтересам цивільного населення, такі які перераховані вище, якщо він не бачить іншого виходу, його має бути поновлено на відповідній посаді в поліції, без втрати будь-яких прав, або вигод які він міг би отримувати якби залишився в поліції.

А ні під час, а ні після окупації до поліцейського не можуть бути застосовані ані кримінальні, ані дисциплінарні санкції за добросовісне виконання наказу будь-якого органу

влади, який вважався компетентною, якщо виконання цього наказу входить до його звичайних обов'язків.

Окупаційна влада не здійснює жодних дисциплінарних або чи судових дій стосовно поліцейських з причин не виконання наказів відданих компетентними органами [1].

Таким чином, виходячи зі змісту зазначеної Декларації та інших міжнародно-правових документів, поліцейський не повинен мати статусу «воюючої сторони», і до нього не застосовуються положення Третьої Женевської конвенції (1949 р.), і він немає права на полон у разі його захоплення противником. За змістом положень міжнародного права, особи, які здійснюють поліцейські функції, підпадають під дію ст. 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів (Протокол I) і закріплює основні положення гуманного поводження з особами, які потрапили у полон. Тим часом, на поліцейських розповсюджуються норми IV Женевської конвенції про захист цивільного населення та Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, згідно з якими їм мають бути гарантовані загальнолюдські права (недоторканість життя, здоров'я, приватної власності тощо). Водночас, військовослужбовці Збройних сил України є законними комбатантами і, відповідно, у разі їх захоплення мають право на військовий полон. До цієї категорії слід також відносити і військовослужбовців Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Національної гвардії, Державної прикордонної служби України.

З урахуванням досвіду участі поліції у забезпеченні правопорядку під час збройної агресії проти України, Верховна Рада України прийняла Закон «Про основи національного спротиву» [2] яким визначила правові та організаційні засади національного спротиву, основ його підготовки та ведення, завдань і повноважень сил правопорядку з питань національного спротиву та внесла зміни до Закону «Про Національну поліцію» [3], в частині надання додаткових повноважень поліції (ст. 24), зокрема Закон передбачає що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості; у ході

забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості, виконання завдань територіальної оборони органи та підрозділи, що входять до системи поліції та дислокуються в межах Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, області, міста Києва, підпорядковуються відповідному начальнику Головного управління Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, області, місті Києві.

Проте зміни до Закону були ухвалені лише у 2021 Загалом слід зазначити, що основна діяльність поліції включає широке коло прав і обов'язків з охорони суспільства і держави від протиправних посягань. Варто зауважити, що під час війни, надзвичайного стану або іноземної окупації, відбуваються суттєві зміни суспільних відносин, при цьому набувають чинності спеціальні правові акти, мета застосування яких – зменшити втрати та руйнівну силу війни. Зі зміною суспільних відносин природно відбуваються зміни й у діяльності поліції. Важливо, щоб держава, суспільство та міжнародне співтовариство усвідомили, що ефективність роботи цього органу певною мірою залежить від їх розуміння відповідного правового статусу поліції в умовах війни.

Нині, унаслідок наявних суперечностей й протиріч між міжнародним та українським законодавством, де, з одного боку, поліція не може виступати воюючою стороною, а з іншого, належить до суб'єктів, які залучаються до оборони держави. У цьому контексті слід зробити висновок, проте що залучення на території України поліцейських до участі у збройному конфлікті є легітимним, і відповідно, поліцейський, який бере участь у військовому конфлікті на власній території, повинен мати статус законного комбатанта, як і військовослужбовець Збройних сил України.

Поліцейський, який бере участь у військовому конфлікті на території України – це законний комбатант, потрапляння його під владу противника має розцінюватися як стан полону, а не утримання як заручника. Обидва статуси повинні оцінюватися рівнозначно і вважатися продовженням служби поліцейського в особливих умовах.

У контексті зазначених проблеми особливо гостро стоїть питання визнання поліцейських, які захоплені противником, законними комбатантами, з визначенням відповідних гарантій та компенсацій для них і членів їх сімей. Виходячи з викладеного, виникає необхідність термінового внесення

доповнень до Закону «Про Національну поліцію», з метою легалізації виконання обов'язків та реалізації прав поліції під час несення служби в умовах військової агресії, з визначенням порядку застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

Зазначені заходи дозволять поліпшити правове становище поліцейського, підвищити ефективність застосування особового складу під час виконання завдань в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Декларація про поліцію. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL: <http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775>

2. Про основи національного спротиву : Закон від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n452>.

3. Про Національну поліцію : Закон від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

Хаєронюк Микола Іванович,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», доктор
юридичних наук, професор

ВИЗНАЧЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У КК УКРАЇНИ

1. Безумовно, після Перемоги над РФ, Україна зіштовхнеться з низкою економічних, політичних та соціальних проблем, викликаних війною і посилених корупцією, яка найближчим часом не зникне.

Корупція – це конкретні небезпечні для суспільства, протиправні, винні діяння, що масово вчиняються відповідними суб'єктами – фізичними особами. Саме тому, що вони є діяннями, їх можна і потрібно попереджати, а у випадках їх вчинення – розслідувати та притягувати до відповідальності винних осіб.

2. Як випливає зі ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупційні кримінальні правопорушення мають **дві обов'язкових ознаки**, які відрізняють їх від суміжних